

In via eruditionis

Tanulmányok
a 70 éves Imre Mihály tiszteletére

Szerkesztők

BITSKEY ISTVÁN

FAZAKAS GERGELY TAMÁS

LUFFY KATALIN

SZÁRAZ ORSOLYA

KNAPP ÉVA
Ágoston Péter Martin von Cochem fordításának
utóéletéhez*

Martin von Cochem kapucinus szerzetes, a 17. századi délnémet elbeszélő egyházi próza- és imádságirodalom jeles művelője munkáinak magyarországi kiadás- és befogadástörténetét kutatva figyeltem fel a szerző *Preces Gertrudiana*e című műve Ágoston Péter (1618–1689) jezsuita által készített, először 1681-ben megjelent magyar fordításának korábban nem regisztrált 19–20. századi kiadássorozataira. A fordítás először *Mennyei követek*, majd *Len kötelecske* és *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* címeneként látott napvilágot, végül 1845–1911 között *Jó illatú kis rózsáskert* címen és ennek változatain huszonegy kiadásban került ki a sajtó alól. Azaz a *Jó illatú kis rózsáskert* egy, a 19. század első felétől számos kiadásban megjelent, valójában azonban 17. századi áhítati munka. Az új címadást minden valószínűség szerint egy 1703-tól ugyancsak számos kiadást megért, hasonló című másik imádságoskönyv, a Sigray Erzsébet Róza által fordított *Jó illatú rózsáskert* kelendősége ösztönözte. A címek nagyfokú hasonlósága, valamint a 17. század óta elsősorban a német áhítatirodalomból jól ismert „kis-”, „közép-” és „nagy-” jelzők címbeli használata¹ azt sugallja, hogy a *Jó illatú kis rózsáskert* című összeállítás valamiféle tartalmi kapcsolatban áll a *Jó illatú rózsáskert* című gyűjteménnyel. A valóságban azonban a címen kívül a két munkának nincs köze egymáshoz.

A hosszú időn át keresett *Jó illatú rózsáskert* eladhatósága és a címbeli virágszimbolika mély beágyazottsága a vallási gondolkodásba a 19. század közepétől arra ösztönözte az imádságoskönyvek összeállítóit, a nyomdákat és a kiadókat, hogy kihasználva a jól bevált cím reklámértékét, újabb, a *Jó illatú rózsáskert*től tartalmilag eltérő, de ahhoz közel álló című imádságoskönyveket jelentessenek meg. Ilyen volt például a *Lelki zöld-koszoru* (Pest, Bucsánszky Alajos, 1855), melynek alcímében a kertekben nyíló jó illatú rózsák helyett a „jó illatú virágokkal

* A tanulmány előzménye: KNAPP ÉVA, *Martin von Cochem Magyarországon, Első rész, Mennyei követek, Len kötelecske, Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve, Zebegény*, Borda Antikvárium, 2014; vö. UŐ, „*Ex mellifluis verbis*” Martin von Cochem (Linus, 1634–1712) imádságoskönyve magyarul (1681), *Studia Litteraria*, 2013/3–4 (Prózaí kegyességi műfajok a kora újkorban: Prédikáció, meditáció és imádság, szerk. FAZAKAS Gergely Tamás, IMRE Mihály, SZÁRAZ Orsolya), [megj. 2014. szeptember], 341–362.

¹ Pl. MARTIN VON COCHEM, *Der grosse Baum-Garten [...]*, Franckfurt am Mayn, J. M. Bencard, 1687; UŐ, *Der Mittlere Baum-Garten [...]*, Franckfurt am Mayn, J. M. Bencard, 1691; UŐ, *Das kleine Baumgärtlein [...]*, Franckfurt am Mayn, 1687. Vö. KONRADIN ROTH, *P. Martin von Cochem 1634–1712, Versuch einer Bibliographie*, Koblenz-Ehernebreitstein, [s. n.], 1980.

teljes zöldelő
„imádságos és
egy, a *Jó illatú*
Kis Rózsáskert
nyomdájában
tartalma szint
zsakert (Budap
rágokkal felsz
című, „imakö
sincs köze tar
Szécsi Ignác
Illatozó rózsás
1893) formába
a különféle cím
zsáskert kiadás
fordított imád

A *Jó illatú kis*
Bán Izabella ké
megemlítette,
vagy történeté
szentelt a *Jó ill*
gus- és autops
as, 1893-as és
jelző került be
eredeti imakon
és tartalma tel
illatú kis rózsá
lyezte a *Jó illat*
zsáskert kiadás

² BÁN Izabella, *...*
esztétikum, és
kert: Egy klaris
BOGÁR Judit,
latában = Mi
BTK, 2013, 23

³ BÁN, *Jó illatú*
⁴ Uo., 32.

⁵ Ismereteim sz
kiadást őriz a

teljes zöldelő kertekből” kifejezés olvasható. Tárkányi Béla *Új Rózsáskert* címen, „imádságos és énekes könyv kathol. hivek használatára” alcímmel állított össze egy, a *Jó illatú rózsáskerttől* különböző tartalmú imádságoskönyvet (Pest, 1865). *Kis Rózsáskert* címmel kis nyolcadrét formátumban Nagykanizsán Wajdits József nyomdájában két kiadást (1865, 1871) ért meg egy újabb gyűjtemény, melynek tartalma szintén eltér a Sigray-féle összeállítástól. Munkay János *Jó illatú kis Rózsáskert* (Budapest–New York, Steinbrenner Ker. János, [1890?]) és *Ájtatossági virágokkal felszerelt új rózsáskert* (Budapest–Winterberg, Steinbrenner J., [1899?]) című, „imakönyv keresztény katolikusok részére” alcímű áhítati munkájának sincs köze tartalmilag a *Jó illatú rózsáskert*hez. A cím további változata ismert Szécsi Ignác (1845–1923) kömlői parasztköltő egyik ponyvanyomtatványából, *Illatozó rózsás kis kert melyből minden édesség kel* (Budapest, Bartalits Imre ny., 1893) formában. Jelenlegi ismereteim szerint a felsorolt munkákhoz hasonlóan a különféle címvariánsokon 1845–1911 között megjelent további *Jó illatú kis rózsáskert* kiadások sem állnak kapcsolatban a Sigray Erzsébet Róza által németből fordított imádságokból szerkesztett, említett gyűjteménnyel.

Kutatási előzmények

A *Jó illatú kis rózsáskert* című munkával eddig önállóan senki nem foglalkozott. Bán Izabella két dolgozatot készített a *Jó illatú rózsáskert*ről, s egy harmadikban is megemlíttette, anélkül azonban, hogy közelebb jutott volna a kiadvány eredetének vagy történetének kérdéseire.² Kiadástörténeti munkájában néhány mondatot szentelt a *Jó illatú kis rózsáskert*eknek is.³ Összemosva az általa felhasznált katalógus- és autopszia-adatokat, a jelenség szintjén maradva azt állítja, hogy az „1878-as, 1893-as és 1895-ös kiadások [ti. a *Jó illatú rózsáskert* kiadások] címébe a »kis« jelző került bele: *Jó illatú kis rózsáskert*. Valójában már csak a cím emlékeztet az eredeti imakönyvre, már nem emelkedik ki a Jézus Szíve-ájtatosság, szerkezete és tartalma teljesen eltér az 1713-as kiadástól.”⁴ Ezekkel a mondatokkal Bán a *Jó illatú kis rózsáskert*et minden közelebbi vizsgálatot mellőzve egyszerűen belehelyezte a *Jó illatú rózsáskert* kiadástörténetébe. Mindössze három *Jó illatú kis rózsáskert* kiadásra lett figyelmes az Országos Széchényi Könyvtár állományában,⁵

² BÁN Izabella, *Állandóság és változás a Jó illatú rózsás kert című imakönyvben* = *Nyelv, irodalom, esztétikum*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, Piliscsaba, PPKE BTK, 2011, 36–50; Uő, *Jó illatú rózsás kert: Egy klarissza eredetű imakönyv kiadásairól* = *Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2012, 23–32; Uő, *Társulati imakönyvek a misztika szolgálatában* = *Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013, 23–30, itt 27–28.

³ BÁN, *Jó illatú rózsás kert...*, i. m.

⁴ Uo., 32.

⁵ Ismereteim szerint ezzel szemben az Országos Széchényi Könyvtár (OSzK) tizenkét különböző kiadást őriz a *Jó illatú kis rózsáskert*ből.

szerint ezen a címen Bucsánszky Alajos jelentetett meg először nyomtatványt. *Jó illatú kis rózsáskertet* azonban nem Bucsánszky adott ki első ízben⁶ „1878”-ban,⁷ hanem Czéh Sándor Mosonmagyaróváron és Karsch Károly könyvkötő Pesten 1845-ben.⁸ Téves állítás az is, mely szerint a hivatkozott „1878”-as, valójában 1882-ben megjelent kiadásban „már nem emelkedik ki a Jézus Szíve-ájtatosság, szerkezete és tartalma teljesen eltér az 1713-as kiadástól”. A kiadványok tartalmának ismeretében megállapítható, hogy nem lehet szó semmiféle „kiemelkedés”-ről, mivel a jelzett imádságot az 1882-es kiadás nem tartalmazza. Ami a szerkezet és a tartalom „teljes eltérését” illeti, a valóság az, hogy a *Jó illatú kis rózsáskert* című imádságoskönyvnek semmi köze nincs a Sigray által fordított és szerkesztett *Jó illatú rózsáskertek*hez. A sajátos nyomdai-kiadói gondolkodás révén a *Jó illatú kis rózsáskert* kizárólag címében emlékeztet a Sigray-féle összeállításra. Tartalma – amint ezt a szerkezet- és szövegösszevetés bizonyítja – egészen más. A *Jó illatú kis rózsáskert* címen és ennek címvariánsaival megjelent kiadványok egy másik imádságoskönyv kiadástörténetéhez tartoznak.

Kiadások, címváltozatok, tartalom, szerkezet

Összeállítva a *Jó illatú kis rózsáskert* azonos, illetve közel azonos szerkezetű és tartalmú kiadásainak bibliográfiáját, 1845–1911 között eddig huszonegy kiadást vettem számba. A kiadások megjelenési év, nyomdahely és nyomda szerinti összesítése a következő:

Megjelenési idő	Nyomdahely	Nyomda, könyvkötő
1845	Mosonmagyaróvár	Czéh Sándor
1845	Pest	Karsch Károly könyvkötő
1847, 1853, 1856, 1863, 1864, 1868, 1876	Pest	Bucsánszky Alajos
1882, 1888, 1890, 1892, 1893, 1896, 1896, 1902, 1903, 1907, 1908, 1911	Budapest	Rózsa Kálmán és Neje

⁶ Bucsánszky először 1847-ben nyomtatott ezen a címen.

⁷ A Bán által hivatkozott példányt nem Bucsánszky, hanem Rózsa Kálmán és neje adta ki. Az OSzK 321.222 jelzetű példánya az OSzK katalógusában tévesen 1878. évi kiadásként szerepel. Elkerülte a figyelmet, hogy az utolsó nyomtatott lap alján a következő olvasható: „Budapest, 1882 Rózsa Kálmán és neje (ezelőtt Bucsánszky A.) könyvnyomdája”. Mindössze a változó ünnepek táblája kezdődik 1878-tól. A Bán által említett másik, 1895-ös kiadás pedig valójában 1896-ban jelent meg. Ld. KNAPP Éva, *A Jó illatú kis Rózsáskertek bibliográfiája (1845–1911)*, kézirat, 2015.

⁸ Ld. KNAPP, *uo.*

Eszerint Mo...
ten jelent meg...
Alajos, majd v...
kező: *Illatozó k...*
zsáskert (1856...
1892, 1893, 18...
hosszú időre r...
A ma ismer...
a „most legújja...
egyrészt arra k...
korábban is. M...
az esetben kizá...
más címen ism...
tartalommutat...
címét, s e két l...
zős, a tartalom...
és az imádságo...

Tartalom

Reggeli imádságo

Estvéli Könyörgé

⁹ Példaként a kö...

Eszerint Mosonmagyaróváron kívül az összes kiadás Pesten, illetve Budapesten jelent meg. 1847–1911 között *Jó illatú kis rózsáskertet* kizárólag Bucsánszky Alajos, majd veje, Rózsa Kálmán adott ki. A kiadvány négy címváltozata a következő: *Illatozó Kis Rózsás-Kert* (1845), *Kis rózsáskert* (1847, 1853), *Kis jó illatú Rózsáskert* (1856, 1863), *Jó illatú kis rózsáskert* (1864, 1868, 1876, 1882, 1888, 1890, 1892, 1893, 1896, 1896, 1903, 1907, 1908, 1911). A cím Bucsánszky révén 1864-től hosszú időre rögzült, ezen Rózsa Kálmán sem változtatott.

A ma ismert legkorábbi, Czéh Sándor nyomdájában megjelent 1845-ös kiadás a „most legújabb kiadatott” formulával reklámozta magát a címlapon. Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy az összeállítás esetleg megjelenhetett ennél korábban is. Másrészt feltételezhető, hogy a „legújabb kiadás” megjegyzés ebben az esetben kizárólag a tartalomra vonatkozik, azaz ismét megjelent egy korábban más címen ismert szövegegyüttes. A feltételezést erősíti, hogy az 1845-ös kiadás tartalommutatója nem közli sem a kötetben megjelent részek, sem az imádságok címét, s e két lehetőség helyett egy harmadik megoldással él: több imádságot közös, a tartalomra utaló címen regisztrál, azaz valamilyen ok miatt elrejtje a részek és az imádságok címét, a következő módon:⁹

Tartalom	Rész cím a kötetben	Szöveg cím a kötetben
Reggeli imádságok	17–41. p. Első rész. Reggeli és Estvéli	Reggeli Imádságok
Estvéli Könyörgések	Könyörgések	Az édes Jézusnak Ajánlás
		Jézushoz óhajtás
		Egész napra rendelt jó szándék
		Istennel tett szövetség
		Nagyobb szövetség, melly minden héten megújíttassék, szükséges
		Imádság a' Bold. Asszonyhoz
		Az Őrző Szent Angyalhoz Imádság
		Könyörgés Imádságok előtt
		Estvéli könyörgések
		Nagy erejű Hálaadás
		A' lélektől Számvétel
		Ajánlás a' Jézus' Szívéhez
		Szűz Máriához és a' Szentekhez
		Az Őrző Szent Angyalhoz
Álom előtt		

⁹ Példaként a kötet nyolc részéből az első rész szöveganyagát foglaltam táblázatba.

Az összesen nyolc, imádságokat tartalmazó rész után újabb rész cím nélkül, bővítésként, miseénekek és egyéb énekek találhatóak. A kötet szerkezete és tartalma lényegében azonos a *Mennyei követek*, illetve *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* címen ismert 17. századi összeállítás szerkezetével és tartalmával.¹⁰

Vajon mi ösztönözte Czéh Sándort arra, hogy egy korábban általa is kiadott¹¹ sikerkönyv-címből vett új címen jelentessen meg egy másik, ugyancsak közismert, számos kiadást megért gyűjteményt?¹² Kevésbé valószínű, hogy pusztán tévedésről van szó. Czéh Sándor (1813–1883) – mielőtt önálló nyomdai vállalkozásba kezdett 1836-ban – 1825 és 1835 között sajtátította el a szakmát Győrben a Streibig nyomdában, Pozsonyban Weber Lajosnál, Székesfehérváron és Veszprémben a Számmer nyomdában, valamint Pozsonyban Belnaynál. E nyomdák közül 1836 előtt Streibig és Számmer adott ki *Jó illatú rózsáskertet* (1829, 1831, 1834), azaz Czéh ismerhette ezt a kiadványt. Míg azonban 1825–1845 között a *Jó illatú rózsáskert*ből huszonhat kiadás jelent meg,¹³ a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvéből* – a pótlásokkal együtt¹⁴ – tizenhat kiadás látott napvilágot. Nyilvánvaló lehetett számára, hogy melyik címen tud jobban eladni egy imádságoskönyvet.

Ugyanakkor ismeretes, hogy mindkét áhítati munka ugyanabban az évben több kiadónál is megjelent. Így például 1838-ban a *Jó illatú rózsáskertet* Budán Gyurián és Bagó, Komáromban Weinmüller, Veszprémben Jesztany adta ki, *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvét* Kassán Ellinger, Győrben Streibig, Pesten Trattner és Vácon Plöszl (Plessel) jelentette meg. 1841-ben Czéh Sándor három kiadásban – valójában három különböző címlappal – jelentette meg a *Jó illatú rózsáskertet*,¹⁵ s az összesen négy 1841. évi *Jó illatú rózsáskert* kiadással csak egyetlen *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* kiadást (Vác, Plöszl) lehet szembeállítani. Mindebből arra következtethetünk, hogy Czéh Sándor pontosan felismerte, mennyire vonzó cím a *Jó illatú rózsáskert*. Ez a felismerés ösztönözhetette arra, hogy néhány évvel később, 1845-ben a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvét* is egy ebből a címből kialakított új címen, *Illatozó Kis Rózsás-Kert*ként nyomtassa

¹⁰ KNAPP, *Martin von Cochem Magyarországon...*, i. m.

¹¹ 1841-ben három, egymástól eltérő címlappal, két különböző címen (*Illatozó Rózsás-Kert*; *Jó illatú Rózsáskert*) jelentette meg a *Jó illatú rózsáskertet*.

¹² 1845 előtt ezen a címen a pótlásokkal együtt jelenleg huszonhét kiadása ismert. Vö. KNAPP, *Martin von Cochem Magyarországon...*, i. m.; UÖ, *Pótlások és kiegészítések (Martin von Cochem Magyarországon, első rész, Mennyei követek, Len kötelecske, Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve bibliográfiai részéhez)*, kézirat, 2015.

¹³ Ld. KNAPP Éva, *Sigray Erzsébet Róza Jó illatú rózsáskertjének bibliográfiája (1703–1913)*, kézirat, 2015.

¹⁴ KNAPP, *Pótlások és kiegészítések...*, i. m.

¹⁵ Egy további kiadás ugyanebben az évben Szegeden a Grünny nyomdában jelent meg.

ki. Ezt a mego
Karsch Károly
aki *Kis rózsás*
kis rózsáskert
fi szent szüzek
követte utóda,
zárható ki az s
és Bucsánszky
imádságos kö
séről, és tudha
1720–1768).

A kiadástör
jelent meg M
fordítása *Az ké*
Jó illatú kis ró
E párhuzamos

Az két atyafi sze
és Mechtildis im

Vác, Plessel Leop

Pest, Bucsánszky

Pest, Bucsánszky

Komárom, Szigle

Pest, Bucsánszky

Pest, Bucsánszky

Pest, Bucsánszky

Pest, Bucsánszky

Pest, Bucsánszky

Pest, Heckenast C

Pest, Bucsánszky

Pest, Bucsánszky

Budapest, Bucsá

ki. Ezt a megoldást alkalmazta a könyvkötőként ettől az évtől Pesten vállalkozó Karsch Károly is. Az „ötletet” később egyedül Bucsánszky Alajos kamatoztatta, aki *Kis rózsáskert* (1847, 1853), *Kis jó illatu Rózsáskert* (1856, 1863) és *Jó illatu kis rózsáskert* (1864, 1868, 1876) címváltozatokon jelentette meg a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvét*. 1882–1911 között őt követte utóda, Rózsa Kálmán a *Jó illatu kis rózsáskert* további kiadásaival. Nem zárható ki az sem, hogy a címadásban közrejátszott Czéh Sándor, Karsch Károly és Bucsánszky Alajos ismerete a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve Mennyei követek* című korábbi (1681, 1727, 1767) megjelenéséről, és tudhattak az ebből készült szemelvényes kiadásokról is (*Len kötelecske*, 1720–1768).

A kiadástörténet további sajátossága, hogy 1845–1876 között párhuzamosan jelent meg Martin von Cochem *Preces Gertrudiana*éjának Ágoston Péter-féle fordítása *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* és *Jó illatu kis rózsáskert* címen, illetve ez utóbbi 1864 előtt használt variánsain. E párhuzamos kiadások a következők:

Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve	Megjelenés éve	Jó illatu kis rózsáskert
	1845	Mosonmagyaróvár, Czéh Sándor
	1845	Pest, Karsch Károly
Vác, Plessel Leopold	1846	
Pest, Bucsánszky Alajos	1847	Pest, Bucsánszky Alajos
Pest, Bucsánszky Alajos	1848	
	1853	Pest, Bucsánszky Alajos
Komárom, Szigler testvérek	1854	
Pest, Bucsánszky Alajos	1856	Pest, Bucsánszky Alajos
Pest, Bucsánszky Alajos	1857	
Pest, Bucsánszky Alajos	1859	
Pest, Bucsánszky Alajos	1860	
Pest, Bucsánszky Alajos	1860	
Pest, Heckenast Gusztáv	1860	
	1863	Pest, Bucsánszky Alajos
Pest, Bucsánszky Alajos	[é. n.]	
	1864	Pest, Bucsánszky Alajos
Pest, Bucsánszky Alajos	[é. n.]	
	1868	Pest, Bucsánszky Alajos
Budapest, Bucsánszky Alajos	1876	Budapest, Bucsánszky Alajos

A táblázatból nyilvánvaló, hogy egyedül Bucsánszky Alajos volt folyamatosan érdekelt a mindkét címen történő párhuzamos megjelentetésben.

A kiadástörténet jelenleg ismert adatai tükrében szembeűnik három olyan év (1847, 1856, 1876), amikor Bucsánszky eltérő címeken jelentette meg ugyanazt az Ágoston Péter-féle szöveganyagot. Összevetve az 1847. és 1856. évi párhuzamos kiadásokat, megállapítottam, hogy mindkét évben ugyanaz a szedés jelent meg eltérő címeken. Mindkét évben a könyvtesttől eltérő minőségű papírra nyomtatott kétleveles előzék készült eltérő címekkel és címlapelőzésekkel, s a címlap után következő recto oldalakon – figyelmeztetve a címlapok helyes illesztésére – a „Kis Rózsáskert”, illetve a „Gertrudis” felirat olvasható.

A szerkezeti sajátosságok közül a legszembeűnőbb az, hogy az Ágoston Péter által kialakított nyolcrészes szerkezet a rész címekkel együtt érintetlen maradt:

Mennyei követek, 1681	Rész	Illatozó kis rózsáskert, 1845
Reggeli, és estvéli könyörgések	I.	Reggeli és Estvéli Könyörgések
A Szent Mise áldozatjáról	II.	A' Szent Mise áldozatjáról
A meg-foghatatlan Szent Háromságról	III.	A' megfoghatatlan Szent Háromságról
Christus Urunkhoz Könyörgések	IV.	Krisztus Urunkhoz Könyörgések
Boldogságos szűz Mariahoz	V.	Bóldogságos Szűz Máriához
Bűnökből ki térő, és Angyali kenyérrel élő emberek könyörgési	VI.	Bűnökből kitérő és angyali kenyérrel élő embereknek könyörgései
Az Isten szenteiről	VII.	Az Isten' szenteiről
Sok féle szükségokbéli könyörgések	VIII.	Sokféle Szükségbéli könyörgések

Bucsánszkyknál ez a nyolcrészes szerkezet 1856-tól tízrészessé alakult át a „bold. szűz Mária szeplőnélküli fogantatásának ünnepére tartandó imádságok” és a „szent keresztútjárás” betoldásával (9. rész: keresztútjárás; 10. rész: a mise részeihez tartozó énekek). 1868 után a mindkét címen megjelent kiadásokban – ugyancsak Bucsánszky révén – visszaállt a nyolcrészes szerkezet: a szeplőtelen fogantatással kapcsolatos imádságok integrálódtak az ötödik részbe, míg a „szent keresztútjárás” a nyolcadik részben kapott helyet. A jelenleg ismert utolsó, 1911. évi kiadás is nyolcrészes, s a részek címe megegyezik az 1681-es *Mennyei követek* kiadás rész címével.

A tartalmi ö

Mennyei követek

Christus Urunk s
II.
Oh! Jesus emléke
fajdalmidrol, mik
szenvetél, feje
Mind az által Sze
mondván
bocsáss meg néki
mivelnek. Ezért a
hogy bűneimért e
nyerjek.

A két imáds
gok különítik e
sodik példában
mert utolsó ki

**Mennyei követek
V. r. 191–193. p.**

Boldog aszony öt
vagy Faidalmok ö
Mellyek boldog A
Urunk szenvedése
verték. [...]
V.
Bánatnak keserű
borult szűz Maria
eszedbe, annak az
fajdalmodnak tör
szivedet által járt
szent Fiadnak hol
keresztfárol, le tö
ölödbe vötte sz
könyhullatásával
Oh! melly keser
szenvetett akkor
mikor apolgattad
val liggatot feit, lá
tapogattad dárdá
oldalatt, kezein lá
kegyetlen szegek
szemlélted. Oh! s
hányszor szent Fi
romlott orcsáját r

A tartalmi összevetésre két szöveget választottam ki:

Mennyei követek, 1681, IV. r. 130. p.	Illatozó kis rózsáskert, 1845, IV. r. 134–135. p.
Christus Urunk szenvedésiről könyörgések. [...] II. Oh! Jesus emlékezzél meg az te erőtlenségedről fájdalmidról, mikor az keresztre fel emelttéél szenvedtéél, fejed tetijig nem lévén benned épség: Mind az által Szent Atyádnak könyörögtél, mondván bocsáss meg nékik, mert nem tudják mit mivelnek. Ezért az te szeretetért enged meg, hogy bűneimért eleget tegyek, és bocsánatot nyerjek.	Krisztus Urunk szenvedésiről könyörgések. [...] 2. Óh Jézus! emlékezzél meg a' te erőtlenségedről, fájdalmidról, mikor a' keresztre felemelttéél, szenvedtéél, fejed tetejéig nem lévén benned épség. Mindazonáltal, Sz. Atyádnak könyörögtél, mondván: Bocsásd meg nékiek, mert nem tudják mit mivelnek. Azért a' szeretetért engedd meg, hogy bűneimért eleget tegyek, és bocsánatot nyerjek.

A két imádság szövege teljesen azonos, egyedül az eltérő helyesírási sajátosságok különítik el egymástól a 164 év különbséggel megjelent két változatot. A második példában kibővíttem az összevetést a *Jó illatú kis rózsáskert* általam ismert utolsó kiadásában megjelent imádság szövegével:

Mennyei követek, 1681, V. r. 191–193. p.	Illatozó kis rózsáskert, 1845, V. r. 165–169. p.	Jó illatú Kis Rózsáskert, 1911, V. r. 166–171. p.
Boldog aszony öt epesége vagy Faidalmok öt törei. <i>Mellyek boldog Aszony szívit, Urunk szenvedésekor által verték. [...]</i> V. Bánatnak keserű homályába borult szűz Maria; juttatom eszedbe, annak az te fájdalmodnak törít melly szívedet által járta, midőn szent Fiadnak holt testit az keresztfáról, le tötték, és te öledbe vötted szemeid könyhullatásával meg öntözted: Oh! melly keserves kint szenvedett akkor a' szíved, mikor apolgattad tövis koronával liggatot feit, lágyan tapogattad dárdával meg furt oldalát, kezein lábain kegyetlen szegek sebeit szemlélted. Oh! szomorú Anya, hányszor szent Fiadnak, romlott orcsáját meg	Bóldog asszony öt epedtsége, vagy fájdalnok öt törei, mellyek Bóldog Asszony' szívet, Urunk szenvedésekor általverték. [...] 5. Bánatnak keserű homályába borult Szűz Mária, juttatom eszedbe, annak a' te fájdalmodnak törét, melly szívedet általjárta, midőn szent Fijadnak holt testét a' keresztfáról, levették, és te öledben vetted, szemeid' könyhullatásával megöntöztetted. Oh melly keserves kint szenvedett akkor a' te szíved, mikor ápolgattad tövis koronával meglyukgattatott fejét, gyengén tapogattad dárdával megfúrt oldalát, kezein, lábain, a' kegyetlen szegek' sebeit szemlélted. Oh szomorú Anya!	Boldogasszony öt epedtsége, vagy fájdalminak öt törei, melyek a Boldogasszony szívet, Urunk szenvedésekor általverték. [...] V. Bánatnak keserű homályába borult szűz Mária! juttatom eszedbe annak a te fájdalmodnak törét melly szívedet általjárta, midőn szent Fiadnak holttestét a keresztfáról, levették, és te öledbe vetted, szemeid könyhullatásával megöntöztetted. Oh mely keserves kint szenvedett akkor a te szíved, mikor ápolgattad, töviskoronával meglyukgattatott fejét gyengén tapogattad, dárdával megfúrt oldalát, kezein, lábain a kegyetlen szegek sebeit szemlélted. – Oh szomorú Anya! hányszor szent Fiadnak

<i>Mennyei követek</i> , 1681, V. r. 191–193. p.	Illatozó kis rózsáskert, 1845, V. r. 165–169. p.	Jó illatú Kis Rózsáskert, 1911, V. r. 166–171. p.
csokoltad: hányszor szivedből forro könnyhullásiddal testit meg mosogattad, hány keserves jajgatással halálát meg sirattad. Oh! fájdalmas Anya mind ezekért a' te keserves szived ohajtásiért; kérlek	hányszor Szent Fijadnak, romlott orcáját megcsókoltad? Hányszor szivedből forró könnyhullásiddal testét meg- mosogattad? hány keserves jajgatással megsirattad. Óh fájdalmas Anya! mind ezekért a' te keserves szivednek az ő sok sűrű óhajtásiért kérlek szívemből tégedet vigasztald meg szívemet lelke- met, midőn lelkem az én testemtől elválík vedd sz. karjaidra, és vidd az örök dicsőségbe. Amen.	romlott orcáját megcsókoltad! hányszor szivedből forró könnyhullásiddal testét megmosogattad! hány keserves jajgatással megsirattad! Amen.

Az összevetés szerint Ágoston Péter latinból fordított 17. századi gyűjteménye lényegében szó szerint megegyező, változatlan formában látott nyomdafestéket 230 évvel később, 1911-ben is.

Martin von Cochem egyik megjegyzése szerint a *Preces Gertrudiana*e legfontosabb része, „quinta essentia”-ja a *Testamentum animae* („istenes lélek testamentomja”).¹⁶ A kétrészes áhítatban a hosszabb szövegű testamentumot annak lezárása, „bepecsételése” követi. A világi végrendeletek mintájára jogbiztosító formulákat használó szöveg az imádkozó testéről, lelkéről és lelki javairól rendelkezik. A testamentum szimbolikus pecsétje Jézus sebei, a mennyei „Camera” fő kancelláriusa Szent János evangélista, assessorai Szűz Mária és a rendelkező szent patrónusai, az őrzés helye a Szentháromság „tárháza,” s nem hiányzik a közismert aláírási formula sem: „Ita testor, [...] Indignus Dei famulus [...] Manu propria” („Igy vallom, bizonyítom, én Istennek méltatlan szolgája. Kezem írásával”). Ez az archaikus szemléletet tükröző áhítati szöveg 1864-től kimaradt a *Jó illatú kis rózsáskert*ből, s a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* sem tartalmazza¹⁷ – valószínűleg a megváltozott vallási közízlés miatt. A gyűjtemény egy másik jellegzetes imádsága, a „gyöngykorona” (*corolla gemmea*, azaz egy Jézushoz címzett „rózsafüzér”) azonban változatlanul része maradt az imádságkönyvnek egészen 1911-ig.¹⁸

¹⁶ Vö. KNAPP, *Martin von Cochem Magyarországon...*, i. m., 47–48.

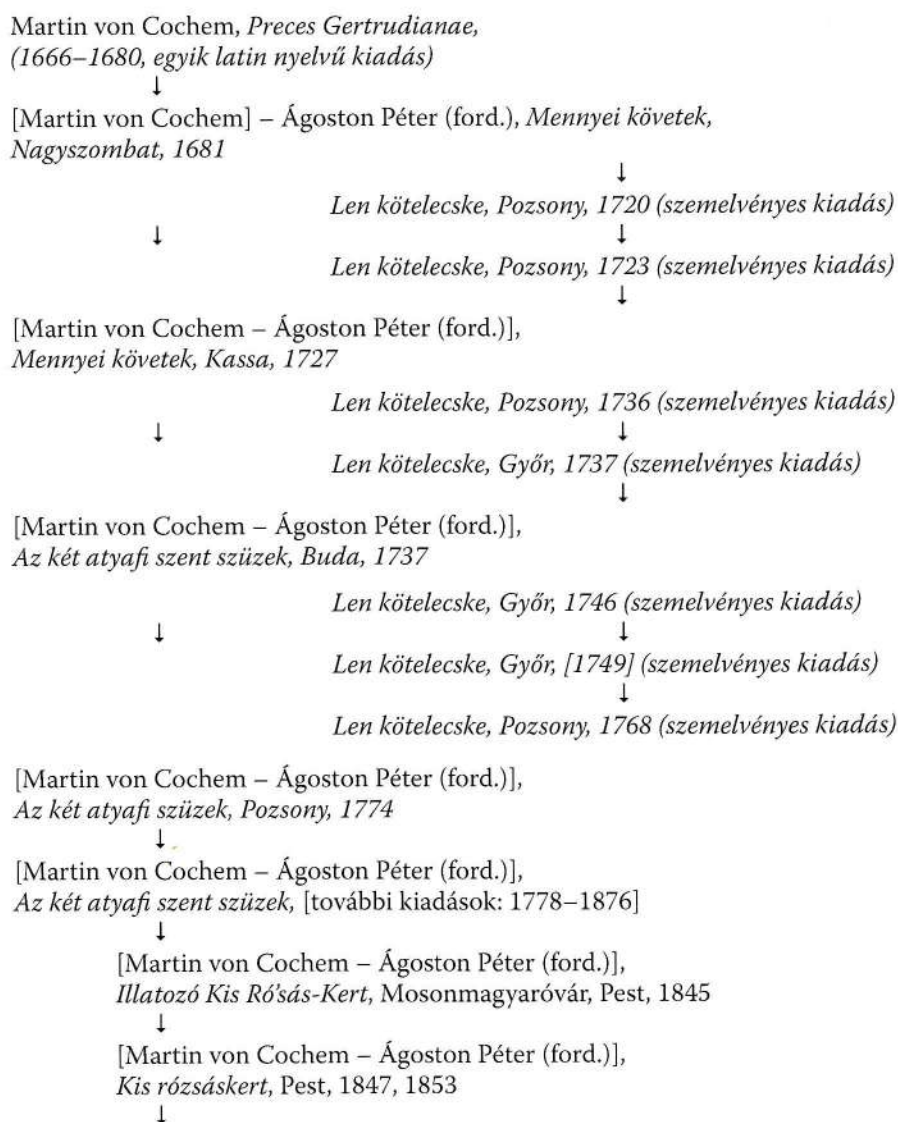
¹⁷ Vö. *uo.*, 47–51.

¹⁸ Az 1911. évi kiadásban a 99. oldalon kezdődik.

¹⁹ KNAPP, *Martin*

A *Jó illatú kis rózsáskert* kiadások beillesztése a korábbi,
eltérő című kiadások sorozatába

A Martin von Cochem *Preces Gertrudiana*-ja és Ágoston Péter munkássága ismeretében korábban megrajzolt stemmát¹⁹ az újabb kutatási eredmények nyomán tovább bővítettem és pontosítottam a következő formában:

¹⁹ KNAPP, *Martin von Cochem Magyarországon...*, i. m., 31.

[Martin von Cochem – Ágoston Péter (ford.)],
Kis jó illatu Rózsáskert, Pest, 1856, 1863

[Martin von Cochem – Ágoston Péter (ford.)],
Jó illatu kis rózsáskert, Pest, 1864; Budapest, [további kiadások: 1868–1911]

A kibővített stemmából látható, hogy 1845-ben – megváltozott címen – elkezdődött a *Mennyei követek* (1681) újabb, teljes szövegű utóélete. Az 1845–1876 között eltérő címenek megjelent párhuzamos kiadások után 1882–1911 között jelenleg tizenkét újabb kiadás ismert *Jó illatú kis rózsáskert* címen.

Illusztrációk

Megvizsgálva a *Jó illatú kis rózsáskertek* egész oldalas illusztrációit, megállapítható, hogy ehhez az imádságoskönyvhöz nem készült előre megtervezett képsorozat. Egyetlen olyan kiadás sem ismert, melynek címében említés lenne a kötethez tartozó képekről, ugyanakkor a szövegbővítések folyamatosan felhívták a figyelmet.²⁰

Honnan származnak a kiadásokban található képek? Két forrásvidék lehetséges. Az egyik a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvében* megjelent illusztrációk. Amikor azonban megvizsgáltam ennek a gyűjteménynek a képanyagát, szembetűnt, hogy 1845, a párhuzamos kiadássorozat megindulása előtt az utolsó olyan kiadás, melynek címe felhívja a figyelmet a képekre, 1789-ben jelent meg,²¹ s az illusztrált kiadásokban csak a címlapelőzések Gertrúd- és Mechtild-ábrázolásai tekinthetők kiadás-specifikusnak. A másik forrásvidék a címhez ösztönzést jelentő *Jó illatú rózsáskert*-kiadások illusztrációsorozata lehet. Itt a címekben ugyan általában fellelhető az utalás a képekre, a kiadások egy részében azonban nincs illusztráció,²² azaz innen sem kerülhettek át egész oldalas ábrázolások a *Jó illatú kis rózsáskertek*be.

Az egész oldalas illusztrációsorozatok megjelenése nem az előzmény kiadásokkal, hanem Bucsánszky Alajos tevékenységével áll kapcsolatban. Az eltérő című, de azonos tartalmú 1847-es kiadásokat – az eltérő címlapelőzések és egy belső illusztráció kivételével – ugyanazok az egész oldalas ábrázolások díszítik. A kivétel az első illusztráció (1_{8v}): a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvébe* erre a helyre egy imádkozó apáca, a *Kis rózsáskert*be Mária Magdolna képe került. 1856-ban ez a különbség is eltűnt, s a címlapelőzék kivé-

²⁰ 1856: „A bold. szűz Mária szeplőnélküli fogantatásának ünnepére tartandó imádságokkal és a szent keresztutjárás módjával meg bővítettett.”

²¹ KNAPP, *Martin von Cochem Magyarországon...*, i. m., 83, nr. 14.

²² 1843: „szép Képmetszéssel” – a kiadásban nincs kép. 1841: „Képekkel meg bővítve kiadott” – a kiadásban nincs kép. 1841: „Képekkel újjítva” – két fametszetes ábrával.

telével az egész
dásban. Bucsá
az általa meg
szöveghez töb
Az illusztráci
hez; elsősorba
egyenletesen a

A Bucsánsz
képigényét és
évi kiadások c
Szűz Mária sz
által 1854. dec
gömbön álló, k
a címlapelőzék
az 1896-tól me
kel és címlapp
a címlaponkon

A *Jó illatú kis*
sága szerint e
(1673) hosszar
jától. Az e cím
módosítás nél
Ágoston Péter
zatlan tartalom
gyakorlatára, n
irodalmi műve
sos típuscímme

²³ KNAPP, *Martin von Cochem Magyarországon...*, i. m., 83, nr. 14.

²⁴ Itt két képtípus van. Az egyik a szűz Mária, a másik a szent atyafi. Ugyanez az ikonográfia a *Kis rózsáskert* című kiadásban is megtalálható. Vö. pl. Pest...

telével az egész oldalas illusztrációk mind megegyeznek a két eltérő című kiadásban. Bucsánszky minden valószínűség szerint úgy adott „önálló arculatot” az általa megjelentetett kiadásoknak, hogy a nyomdakészletéből kiválasztott, a szöveghez többé-kevésbé illeszkedő képeket belekomponálta az összeállításba. Az illusztrációk nem minden esetben kapcsolódnak a kötet részeinek kezdetéhez; elsősorban a szentekhez szóló imádságokhoz illeszkednek, s nem oszlanak el egyenletesen a szövegben.²³

A Bucsánszky-féle címlapelőzések elsősorban a megcélzott katolikus vásárlók képigényét és ízlésvilágát igyekeztek követni. Így például az 1847., 1853. és 1856. évi kiadások címlapelőzékén Mária immaculata-ábrázolások láthatók, melyek a Szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról szóló egyházi tanítással és a IX. Piusz pápa által 1854. december 8-án kihirdetett dogmával kapcsolatosak. 1863-tól a földgömbön álló, kígyón taposó Szűz Mária mint a rózsafüzér királynője jelenik meg a címlapelőzéseken.²⁴ Ezt a megoldást Rózsa Kálmán is átvette és folytatta, majd az 1896-tól megjelent kiadások nagyobb részét több színnyomású címlapelőzékkel és címlappal látta el. Ezekon a címlapelőzéseken rózsafüzéres Szűz Mária-, a címlapokon rózsakoszorúba foglalt Mária immaculata-ábrázolás kapott helyet.

A *Jó illatú kis rózsáskert* című imádságoskönyv kiadástörténete a vizsgálat tanúsága szerint elválaszthatatlan Martin von Cochem *Preces Gertrudiana*-jának (1673) hosszan tartó, eddig csak részben feltárt anonim magyarországi recepciójától. Az e címen és annak változatain megjelent 19. századi kiadások lényegében módosítás nélkül megőrizték a Martin von Cochem gyűjteményére visszamenő, Ágoston Péter által tovább örökített (1681) kötetszerkezetet és tartalmat. A változatlan tartalom új „foglatat”-ba rendezése figyelmeztet a 19. századi kiadók bevett gyakorlatára, melynek keretében piaci tényezőket is figyelembe vettek az áhítatirodalmi művek címadásában, s a tartalmat másodlagosnak tekintették egy hatásos típuscímmel szemben.

²³ KNAPP, *Martin von Cochem Magyarországon...*, i. m., 100–111, nr. 31–42; KNAPP, *A Jó illatú kis Rózsáskertek bibliográfiája...*, i. m.

²⁴ Itt két képtípus (Szűz Mária a rózsafüzér királynője és a Mária immaculata) kontaminálódott. Ugyanez az ikonográfia figyelhető meg a Bucsánszky-féle *Jó illatú rózsáskert*-kiadások jelentős részében, azzal a különbséggel, hogy Szűz Mária ezeken nem a földgömbön, hanem a holdsarlón áll. Vö. pl. Pest, 1867, 1868.